

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 22

Заснований в 1996 році

Рівне – 2002

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 22. — Рівне: РДГУ, 2002. — 207 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович** (Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович** (заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович** (Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна** (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна** (Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна** (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович** (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович** (Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна** (Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович** (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович** (Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович** (Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович** (Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович** (заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 2 від 27.09.2002 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 3.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2002

Виокремлюючи літературно-мовленнєву діяльність, ми прагнули підкреслити її безпосередній зв'язок зі сприйманням, елементарним аналізом літературних творів і словесною творчістю під впливом художніх вражень. У момент сприймання літературного твору дитина виступає водночас у декількох ролях – слухача, активного віртуального учасника зображуваних подій і співавтора, якому підсилу вносити певні корективи у твір. Л.П.Стрелкова, на нашу думку, влучно визначає цей вид діяльності як “літературно-мовленнєву гру”, оскільки у процесі її здійснення зберігаються всі елементи гри, уточнимо – мовленнєвої гри, зміст якої складає контамінація літературних сюжетів і образів.

Виходить, що мовленнєвотворча діяльність - вагома основа для об'єднання різних видів дитячої художньої діяльності у межах поняття “художньо-мовленнєва діяльність” в аспекті інтегративного підходу до використання різних видів мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: Програма та методичні рекомендації/ Укл. А.М.Богуш. – К.: ІЗМН,1997. – 112 с.*
2. *Богуш А.М.Теоретичні засади художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку// Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С.112-121.*
3. *Ветлугина Н.А.Художественное творчество и ребенок. – М.: Изд-во АПН СССР,1968. – 15 с.*
4. *Тихеева Е.И. Развитие речи детей. – М.: Просвещение,1981. – 174 с.*
5. *Чемортан С.М. Способы формирования художественно-речевой деятельности детей старшего дошкольного возраста: Автореферат дис.... канд. пед. наук. – М.,1982. – 24 с.*

Одержано редакцією 09.09.2002.

УДК: 372. 017

Л. А. ЯНЦУР

ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ТВОРАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Естетичне виховання проходить у всьому світі етап величезних змін. Одним з найдієвіших засобів естетичного виховання, формування естетичної культури є мистецтво. Впливаючи на емоційну сферу людини, воно формує її морально, розвиває її розум, почуття, уяву, допомагає побачити і оцінити красиве в оточуючому. В становленні особистості дитини, моральному її вихованні велике значення має емоційний розвиток. В.О. Сухомлинський писав: “В період дитинства мислення, мислительні процеси повинні бути якомога тісніше зв'язані з живими, яскравими, наочними предметами оточуючого світу... Емоційна насиченість сприйняття – це духовний заряд дитячої творчості”. [6].

Програмові завдання ознайомлення дошкільників з образотворчим мистецтвом сформульовані в концепціях дошкільного виховання. Це: формувати в дітей перші враження про мистецтво, сприяти його сприйманню; знайомити дітей з такими видами образотворчого мистецтва, як живопис, графіка, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво. Кожен з цих видів має свої виразні засоби, які всебічно розкривають художню суть твору, цінність якого діти розуміють в процесі систематичного керівництва.

Які ж особливості сприймання дітьми дошкільного віку творів живопису, графіки, скульптури?

Щоб уміти бачити твір мистецтва, тобто розуміти його зміст, відчувати його образи, пройтися почуттями і настроєм художника, глядач повинен мати естетичне сприймання. Естетичне сприймання – це глибокий і складний процес. Це здатність людини помічати прекрасне в житті, літературі, мистецтві.

Психолого-педагогічні дослідження, спостереження видатних педагогів підтверджують здатність дітей дошкільного віку до естетичного сприймання, до естетичних почуттів. Права О.А. Апраксіна, яка пише, що сприймаючи той чи інший високохудожній твір, діти дошкільного віку не можуть оцінити його глибини, художнього значення, але багато що в них запам'ятається і сподобається, буде викликати прагнення до повторного сприймання.[4, 152]

Дослідження по сенсорному вихованню показали, що діти володіють досить тонким сприйманням форми (С.І. Корзакова, В.П. Сохіна), пропорцій (В.В. Холмовська), довжини (Т.В. Лаврент'єва), кольору (Л.А. Венгер, А.А. Люблінська). Експериментально доказано, що це лише передумова художнього розвитку. В дослідженнях Є.О. Фльоріної, Н.П. Сакуліної та ін. вказується, що діти старшого дошкільного віку при цілеспрямованому навчанні здатні сприймати і розуміти твори мистецтва.[5;10] В.М. Теплов з цього приводу писав: “Художньо-повноцінне сприймання мистецтва – це активна діяльність, мало того, це “вміння”, якому потрібно вчитися”. [8, 25]

Вивчаючи сприймання дітьми різних видів мистецтв: музики (Н.О. Ветлугіна, І.Л. Дзержинська), графіки (В.О.Єзикєєва, В.Я. Кіонова), живопису (Н.М. Зубарева), скульптури малих форм (Г.М. Вишньова), автори доказали, що діти 5-7 років здатні емоційно сприймати задум

художнього твору, розуміти художню мову різних його видів. Більшість дослідників доказують, що формування естетичного сприймання у дошкільників повинно поєднуватися з зображувальною діяльністю, в процесі якої діти здатні передавати образи предметів, явищ дійсності (Т.С. Комарова, В.О. Єзикеєва, Т.Г. Казакова).

Естетичне сприймання творів мистецтва спирається на життєвий досвід людини. Цей досвід, звичайно, обов'язково включає високу культуру сенсорного апарату і, насамперед, культуру зорового сприймання. Сприймання починається з елементарного осмислення, усвідомлення зображуваного. Найважливішою умовою переходу простого осмислення в естетичне сприймання є розвиток спостережливості, тобто свідомого цілеспрямованого сприймання. Розвиток спостережливості спирається на активну і різноманітну діяльність органів чуття, яку планомірно організовує і здійснює педагог у процесі виховної роботи з дітьми в повсякденному житті, в грі, в посильній праці та на заняттях. Завдяки цій діяльності свідомість дітей збагачується різноманітними уявленнями, враженнями, переживаннями, з яких поступово народжується їх життєвий досвід.

Спостережливість має розвиватися з раннього дитинства і передусім на матеріалі оточуючого дитину життя. Величезне місце в ознайомленні з навколишнім, а значить і в розвитку спостережливості, відводиться явищам природи. Природа є початковою естетичною шкалою, яка готує людину до сприймання мистецтва. Сонце і небо, вода і вітер, світло і тіні, день і ніч, ранок і вечір, чотири пори року з їх кольоровими особливостями, веселка, простір з перспективами, форма і розташування предметів у просторі – ці і багато інших явищ природи являють собою чудовий матеріал для розвитку спостережливості і насамперед, зорової, яка так необхідна в естетичному сприйманні творів образотворчого мистецтва. Про природу в естетичному смислі говорять: “задумлива”, “радісна”, “сумна” (похмура). Ці естетичні судження, звичайно, не наукові, але особливість естетичного судження в тому і полягає, що воно по суті торкається оцінки людських переживань. Про значення спостережень в природі писали видатні вчені, письменники, художники (К. Тимірязєв, М. Пришвін, В. Фаворський, П. Радімов та ін.). Всі вони вказували на величезне значення нав'язних рідною природою і збережених з дитинства вражень для їх творчої діяльності.

Професор К.М. Лепілов, художник і педагог, говорить про те, що око, виховане на спостереженні різноманітних форм природи, на вивченні яскравих поєднань в крилах метеликів, в барвах осіннього листя, в квітах, безперечно буде сприйнятливіше до краси мистецтва.[3] Естетичне сприймання природи, як і почуття краси взагалі, не являється вродженим. Його потрібно розвивати і розвивати з раннього віку, так як сама багата природа сама по собі не забезпечує естетичного розвитку. Сліпота до краси природи, невміння її бачити – результати виховання, а точніше його відсутність. При умові вірного виховання, дитина 5-6 років може реагувати на красиві явища в природі, виділяючи як красиве не тільки окремі предмети, але і явища цілому.

В практиці роботи дитячих садків природі приділяється багато уваги, але ця робота часто носить лише пізнавальний характер. Вихователі прагнуть повідомити дітям якомога більше знань, розширити їх світогляд, і лише в окремих випадках захоплюються явищами природи, не торкаючись естетичних почуттів дітей, не викликаючи справжнього переживання. Розглядання творів образотворчого мистецтва збагачують життєві враження дітей, викликають у них хвилювання, створюють повний емоційний настрій. Завдяки своїй конкретності, наочності у змалюванні дійсності, образотворче мистецтво справляє великий вплив на дітей. Воно дає можливість ознайомлювати з новими явищами у суспільному житті, природі, побуті, а також збагачує уявлення про вже відомі явища.

Важлива особливість художнього сприймання – його цілісність, тобто вміння сприймати не тільки зміст, а й засоби, використані для змалювання образу. Про те, що дошкільники можуть сприймати засоби виразності (композицію, форму, колір), свідчать чимало досліджень (Н.О. Ветлугіна, Н.С. Карпінська, В.О. Єзикеєва, І.Л. Держжинська). Чим чіткіше діти усвідомлять, якими виражальними засобами користуються художники, тим глибше перед ними розкриється зміст твору, багатство думок і почуттів, відображених у ньому, тим більше враження справить він на дошкільників. Під час розглядання творів мистецтва треба навчити дітей виділяти в творі головне, тобто сприймати його зміст. Важливо також розвивати вміння сприймати характерні деталі, ознаки предметів. Це допомагає глибше зрозуміти основний зміст твору. Ознайомлюючи дошкільників з творами образотворчого мистецтва, педагог ставить такі завдання:

- 1) формувати у дітей почуття прекрасного;
- 2) вчити їх відшукувати головне в художньому творі (сюжетно-композиційний центр);
- 3) навчити сприймати засоби виразності, використані художником для створення образу;
- 4) розуміти задум художника.

Керуючись цими завданнями слід визначити основні вимоги, яким мають відповідати твори образотворчого мистецтва для ознайомлення з ними дошкільників:

1. Твір повинен бути реалістичний і високохудожній.

2. За своєю тематикою він має бути близький і зрозумілий дітям. Дитина повинна мати певний обсяг знань про явища і предмети, зображені в творі.
3. Твір повинен діяти на дитину емоційно, викликати в неї естетичні почуття. Йому має бути властива предметність, конкретність.
4. Використані художником засоби зображення змісту твору повинні бути виразними, доступними і зрозумілими дітям.

Є.О. Фльоріна так пише про вимоги до творів мистецтва для дітей: “Мистецтво для дітей повинно бути багатим, різноманітним за змістом, за тим відчуттям, які воно викликає, а також за художньою виразністю. Одноманітність тематики, жанрів і прийомів виконання гальмує загальний і естетичний розвиток дитини”[10].

Як же діти сприймають твори живопису і графіки? Живопис і графіка як види образотворчого мистецтва характеризуються тим, що образи їх носять просторовий характер, передані на двомірній поверхні і сприймаються безпосередньо тільки з допомогою зору. Для створення образу живопис і графіка використовують різні засоби. В графіці основне – лінія, світлові плями. Колір використовується обмежено. В живописі основним засобом являється колорит, тобто кольором художник передає відображення реальному світу чи образи яви. Діти дошкільного віку по-різному сприймають твори живопису і графіки. Багатоплановість, багатофігурність композиції, складність сюжету живописних робіт зразу не сприймаються дітьми, виділяється лише колір. Дитина відчуває настрій даного твору. Твори графіки характеризуються простотою і лаконічністю. Це дає можливість навіть дітям молодшого дошкільного віку сприймати основне, визначати сюжетну лінію. Живопис вимагає тривалого зосередження, розглядання деталей картини для того, щоб зрозуміти особливості образів. Тому графіка доступніша для сприймання дітьми і знайомство з образотворчим мистецтвом слід починати з творів графіки, перш за все, ілюстративної, виконаної відомими художниками: В. Лебедєвим, Ю. Васнецовим, Є. Рачевим, Є. Чарушиним і ін.

Для малюків має значення процес впізнавання в ілюстрації знайомого предмету, їм властива реакція на рефлекс “що це?”.

Основне завдання, яке вирішує вихователь молодших груп – викликати у дітей інтерес і бажання розглядати картинки в книгах, називати зображені предмети. В середній групі стоїть завдання – сприяти під час сприймання ілюстрацій виникненню позитивного ставлення до персонажу (красиве, пухнасте кошеня в ілюстраціях В. Лебедєва до твору С. Маршака “Вусатий-смугастий”, хоробрий півень в ілюстраціях Ю. Васнецова до казки “Лисиця, заєць і півень”; помічати характерні особливості персонажів (образи сміливого і боязливого хлопчика в ілюстраціях Ю. Коровіна до твору В. Маяковського “Що таке добре, а що таке погано”); взаємини між ними (зустріч Червоної Шапочки з вовком). При розгляданні ілюстрацій важливо підкріплювати, доповнювати виразність образу уривками літературного твору, який ілюструє художник. Спеціальні заняття по ознайомленню дітей з графікою в молодшій і середній групах не плануються. Це служить лише прийомом навчання на заняттях малювання, аплікації, або діти просто розглядають ілюстрації в вільний від занять час.

В старших групах продовжується знайомство з ілюстративною графікою. Тут з дітьми проводяться спеціальні заняття, на яких вихователь може познайомити дітей зі специфікою оформлення книжки (відповідність ілюстрацій змісту твору, зокрема обкладинки, титульного листа, заставок, кінцівок), виразними засобами, які використовує художник-ілюстратор до дитячих книг. Дітей цього віку можна познайомити в доступній формі з ілюстраціями, виконаними в чорно-білих тонах, іншими видами графіки (станкова, прикладна, плакатна).

Використовуючи ілюстрації художників, вихователь вчить дітей створювати свої ілюстрації до літературних творів, казок, пісень, байок, оповідань. Ілюстрації допомагають дитині збагатити свій задум, створити свої образи, виявити творчість у пошуках засобів передачі художнього задуму малюнку. Діти краще уявляють казкових тварин, птахів, чарівні замки, казкові космічні кораблі, коли вони побачать їх на ілюстраціях, картинах наукового характеру. Розглядаючи з дітьми такі картини, вихователь спрямовує їх увагу на деталі, які передають казковість образу.

Живопис є найскладнішим видом образотворчого мистецтва для сприймання дошкільниками. Тому роботу по ознайомленню з творами живопису слід починати не раніше як зі старшої групи. В дитячому садку живопис найчастіше представлений репродукціями картин. Старших дошкільників слід знайомити з такими жанрами живопису як натюрморт, пейзаж, портрет, казково – білинний жанр.

Живопис натюрморту по-справжньому відкриває очі на красу оточуючих нас найпростіших речей.

Художня суть пейзажу полягає в тому, що художник, розкриває не тільки її об’єктивну суть, а й відношення людини до природи.

Портрет – це складний жанр, так як вимагає глибокого проникнення в образ. В позі людини, рисах її обличчя, повороті голови уважний глядач побачить і зрозуміє внутрішній світ героя, його

духовний стан. Але все це можливо при великому життєвому досвіді. Звичайно, така глибина розуміння не вимагається від дітей.

При сприйманні картин казково-балинного жанру за основу беруться враження дітей від прочитаних казок. Твори цього жанру живопису не слід утотожнювати з ілюстративною графікою, коли одна казка може бути проілюстрована різними художниками. Твір живопису виконаний одним художником і зберігається в картинній галереї або музеї. Твори казково-балинного жанру найчастіше представлені художником В. Васнецовим.

В практиці роботи дошкільних закладів нагромадився певний досвід використання художніх картин на заняттях з рідної мови, під час читання художньої літератури, ознайомлення з навколишнім і частково на музичних заняттях і заняттях з малювання. Ознайомлення з художньою картиною як з твором мистецтва, розвиток у дітей естетичних почуттів і сприймань вперше було представлено в дослідженні Н.М. Зубаревої [1], яка розкрила особливості сприймання старшими дошкільниками таких жанрів як натюрморт і пейзаж і намітила шляхи ознайомлення з ними.

Знайомство дітей старшого дошкільного віку з творами живопису. на думку Н.М. Зубаревої. слід починати з натюрморту. Доцільність такого шляху полягає в тому, що в натюрморті відсутній сюжет, який захоплює дітей і відволікає їх увагу від естетичної сторони картини. В натюрморті є тільки знайомі дітям предмети. Завдання педагога – допомогти дітям побачити ці знайомі предмети з нової, нежданої для них сторони. Показуючи на колективних заняттях натюрморт, слід спиратися на безпосередні враження дітей від квітів, фруктів, які вони побачили на попередніх заняттях, на екскурсіях, виставці квітів і т. п.

На першому занятті можна розглянути натюрморт І.І. Машикова, де зображені дині, кавуни, виноград, груші, яблука, або натюрморт О.О. Шовкупенко “Натюрморт з кавуном”, де зображені букет айстр, розрізаний кавун, груша і виноград. На початку заняття вихователь дуже коротко може розповісти, як пишуть картини художники. В картині художник обов’язково про щось розповідає, тільки не словами, як в книжках, а фарбами. Художники пишуть різні картини: веселі, радісні, смішні, задумливі, сумні. Те, що саме основне в картині, художник виділяє: чи малює крупніше, чи попереду, чи для головного героя бере найяскравіші фарби. Слід запропонувати дітям розглянути натюрморт і сказати, про що художник хотів розповісти нам. На занятті, спрямовуючи сприймання дітей питаннями і репліками, одночасно будемо навчати їх дивитися картину.

На наступному занятті, пропонуючи дітям розглянути дві картини на одну і ту ж тему (П.П. Кончаловський “Яблука”, виконані в теплій і холодній гамі тонів), підводимо їх до сприймання різних виразних засобів, якими користуються художники (світло, колір, композиція). Дві картини написав один і той же художник, але вони різні. На одній картині зображені яблука на зеленому капустяному листі. Картина пронизана сонцем. Яблука виділені теплим кольором, контрастом світла і тіні. Розклавши їх на столі, художник намагався розповісти, які вони стиглі, соковиті, рум’яні. Картина радісна. Інша картина написана в холодній гамі. Від неї віє смутком. Зобразивши наповнений яблуками кошик і зірвані біля кошика яблука., художник розповідає про щедрий урожай осені.

Навесні знову можна розглянути з дітьми картини на одну тему (П.П.Кончаловський “Бузок”, “Бузок в вікні”, І.І. Левітан “Бузок”), підкресливши виразні засоби, якими користуються різні художники. Кожен з них писав бузок по-своєму. При співставленні картин діти наочно сприймуть гаму кольорів.

Дуже цінні зустрічі дітей з художниками. Вони залишають сильний слід в пам’яті дітей.

Ознайомлення дошкільників з пейзажним жанром буде відбуватися майже паралельно з ознайомленням з натюрмортом, так як основою для сприймання дошкільниками творів цих жанрів є безпосередні враження від сприйняття навколишнього. Підбираючи пейзажні картини, слід враховувати пори року, певні сезонні зміни в природі. На першому занятті можна використати картину про осінь, наприклад І.І. Левітана “Золота осінь”, поставивши завдання: вчити дітей сприймати художньо-образний зміст картини, використовуючи паралельне читання уривків з поезії. На цьому ж занятті, а ще краще через деякий час, використати дану картину на музичному занятті, поєднавши сприймання знайомого пейзажу із знайомою мелодією П.І. Чайковського (“Жовтень” з альбому “Пори року”). Про осінь можна розглянути з дітьми картини: І.І. Шишкін “Парк у Павловську”, С.Ф.Шишко “Осінь” та ін.

Взимку можна запропонувати для розгляду з дітьми такі картини: Л. Бродська “ Морозний ранок”, І. Шишкін “Зима”, Л. Бродська “Ліс взимку”, М.П.Глуценко “Зимовий день ” та ін. Так розглядаючи картину Л. Бродської “Морозний ранок”, вихователь ставить завдання: вчити дітей повніше сприймати і глибше переживати конкретно-чуттєвий образ певного моменту природи. Використавши ігровий прийом, вихователь повідомляє дітям: “Сьогодні ми з вами відправимося на прогулянку ось в цей куточок природи. Ще раз подивіться сюди, щоб знати, як одягнутися. Ну а тепер відправимося. Йдемо, ідемо, ідемо. Навкруги куці, все в снігу, сніг під ногами поскрипує. Морозець.

Прийшли, зупинились на галявинці ось тут (показує точку на картині) і давайте оглянемося навкруги. Що ж ви побачили тут?”

На наступному занятті можна розглянути декілька картин із зображенням зимового лісу І. Шишкін “Зима”, Л. Бродська “Ліс взимку”, М.П.Глуценко “Зимовий день”. Завдання: вчити бачити засоби виразності, з допомогою яких художник передає характеристику лісу “сплячого”, “прокинувшого” і “живучого денними турботами”.

У відповідності з сезонними змінами в природі можна розглянути картину К.Ф. Юона “Кінець зими”, поставивши завдання: вчити дітей бачити, що цікавого помітив художник в природі, якими виразними засобами він про це розповідає. Про кінець зими можуть розповісти такі твори: Л.І. Бродська “Березень”, І.І.Левітан “Березень”.

Початок весни найяскравіше представлено в творі В. Бакиєва “Голуба весна”.

Сприйняти виразні засоби, якими користується художник для передачі свого задуму, допоможе розглядання картин І. Левітана і А. Куїнджі “Березовий гай”. Обидві картини про березовий гай, але написані по-різному. А. Куїнджі використав у своєму творі контрастні зіставлення світла і тіні, а “Березовий гай” І. Левітана насичений сонцем. А. Куїнджі милується в березовому гаю світлом, сонцем, барвами. Він побачив, які красиві білі стовбури берізок на фоні голубого неба і залитої сонцем галявини. І. Левітан також милується сонцем, світлом і фарбами, але зображає це по-іншому. Під сонцем переливаються, іскряться стовбури берізок, їх смарагдово-зелене листя, густа зелень трави. Основний колір картини – зелений. Проте скільки нюансів. Дзвінкими акордами сяють стовбури берізок. Вони білі, але написані не однією білою фарбою: тут і фіолетові, і голубі, і коричневі відтінки. В картині відтворений лише невеликий куточок березового гаю. Але ми знаємо, що небо голубе, що літо лише починається, що можна довго йти, а гаю не буде кінця. На основі цих двох картин можна показати відмінності у засобах зображення, використаних різними художниками. Кожен художник показує своє відношення до того, що він бачить.

Сприймання дошкільниками портретного жанру базується на враженні від спілкування з оточуючими. В портреті діти перш за все сприймають зовнішню сторону: красивий одяг, динаміку, іноді розуміють настрій героя – радісний, сумний, задумливий. Звідси і педагогічне завдання до відбору творів портретного жанру для ознайомлення з ними дошкільників: портрет має бути динамічний, вписаний в пейзаж чи нескладний сюжет. Цій вимозі відповідають такі портрети: В. Серов “Міка Морозов”, Б.М. Кустодієв “Портрет Ірини Кустодієвої з собакою”, М. Жуков “Весела зима”, К.С. Маковський “Діти тікають від грози”, П. Сингаївський “Літом. Діти в Карнатах” і т. п.

Портрети найкраще виставляти в групі за 1-2 дні до заняття, щоб діти змогли добре розглянути твір. Так вони швидше відчують і висловлять своє відношення. Розглядання дошкільниками картин портретного жанру допоможе їм побачити риси прекрасного в близьких людях.

Вміння сприймати дітьми картини портретного і пейзажного жанру складуть основу для сприймання старшими дошкільниками картин казково-булинного жанру. Тому ми вважаємо, що знайомити дітей з творами цього жанру доцільно тоді, коли в них є елементарні вміння аналізувати твори натюрморту, пейзажу і портрету. При сприйманні картин цього жанру дошкільники спіраються на безпосередні враження від прочитаних казок. На першому занятті слід познайомити їх з творчістю художника В. Васнецова, розповісти про те, що в дитинстві він дуже любив казки, які розповідала йому няня. А коли виріс і навчився малювати, то в своїх картинах найбільше зображав казкових героїв такими, якими уявляв їх ще в дитинстві. Це можуть бути використані такі картини, як “Альонушка” В.М. Васнецова, на якій зображена зажурена Оленка, яка сидить схилившись над річкою. Разом з нею сумує вся природа. Звернути увагу на кольори, які підбирає художник, щоб передати сумний настрій героїні.

В картині “Іван Царевич на сірому вовкові” художник з любов’ю описує героїв. Густий дрімучий ліс і розквітла гілочка на передньому плані картини – це боротьба добра і зла. Художник вірить, що добро переможе.

В роботі зі старшими дошкільниками по ознайомленню їх з творами живопису використовуються такі методи і прийоми, які діляться на групи:

1. Ігрові: ефект сюрпризу; хто більше побачить в картині; хто назве більше кольорів; відгадай назву картини.
Дидактичні ігри: “Художній салон”, “Виставка картин”.
2. Словесні: розповідь про художника і його творчість; вікторини; читання творів художньої літератури, сюжет яких співзвучний темі картини; мистецтвознавча розповідь; розповідь – зразок особистісного відношення педагога до змісту картини; відтворення подій; входження в картину.
3. Практичні: знаходження парних картин; оформлення виставок; оформлення куточка книги, оформлення групи дитячого садка; створення альбомів, картинної галереї.

В процесі залучення дітей до живопису важливо синтезувати на заняттях різні види мистецтва, особливо на початковому етапі. Вміле використання музики, виразного читання посилює інтерес до живопису, загострює естетичні почуття дітей, підвищує їх емоційне сприймання.

В навколишній дійсності діти зустрічаються з творами скульптури різних видів (монументальної, станкової, скульптури малих форм). При сприйманні пластичного образу необхідно навчити дитину розуміти специфіку “мови” скульптури, оскільки вона дає тримірне зображення предмету в реальному просторі, збагачує дитину новими способами художнього бачення, об’ємного зображення.

В ряді досліджень розглядалися деякі питання, які торкалися проблеми сприймання дітьми скульптури. Це розвиток художньо-творчих здібностей дошкільників в ліпленні (Н. Б. Халезова [11]). Проблеми формування естетичного сприймання скульптури малих форм присвячено дослідження Г.М. Вишньової [2], де автор відмічає, що діти в процесі сприймання скульптури самостійно характеризують її з допомогою сенсорних еталонів форми, кольору, фактури. Зв’язок видимих ознак з образним задумом більшість з них самостійно майже не встановлюють. Деякі діти змішують скульптуру з іграшкою, виділяючи в процесі розглядання окремі деталі форми, несуть ознаки образу. Більшість дітей вірно розуміють призначення скульптури, впізнають зображення. Інтерес до скульптури у них проявляється в міміці, активних, але, нецілпрямованих діях обслідування.

В дослідженні визначені вимоги до відбору скульптури малих форм для ознайомлення з ними дітей: 1. Анімалістичний зміст. 2. Реалістичне зображення. 3. Цікава декоративність матеріалу і кольору. 4. Виразні об’єми і силуети.

А також сформульовані етапи ознайомлення дошкільників зі скульптурою:

I. Початкові знання про скульптуру:

1. Творча робота скульптора.
2. Засвоєння способу кругового огляду.
3. Порівняння скульптури і графічного зображення.

II. Ознайомлення з особливостями “мови” скульптури:

1. Усвідомлення ролі скульптурного матеріалу в створенні образу.
2. Пластика рухів. Статичність зображення.
3. Особливості силуету.

III. Усвідомлення окремих виразних засобів як частини цілого, вміння давати їм естетичні оцінки, складання творчих розповідей про скульптуру.

Скульптура малих форм чи мала скульптурна пластика призначена для прикраси інтер’єру. В дрібній скульптурній пластичці працювали чудові художники: Б.Кустодієв, Н.Данько, В.Кузнецов, А.Сотніков, В.Ватагін. Нею захоплювалися відомі ілюстратори дитячої книги Н.Кочергін, А.Пахомов, скульптори-монументалісти В.Мухіна, С.Белашова, С.Коненков.

В роботі з дітьми середньої групи можна використати скульптури малих форм, виконані з різних матеріалів, близькі за змістом, які відтворюють сюжети з життя дітей. Скульптури діти розглядають на заняттях з малювання, ліплення, аплікації. Можна виставляти зразу дві скульптури близькі за змістом. Це дасть можливість навчити дітей знаходити спільне і різницю між ними. Скульптури діти повинні розглядати з усіх сторін (з допомогою поворотного круга). Вихователь дає можливість висловити свою думку, поділитися враженнями, потрогати вироби. Знайомство зі скульптурою можна проводити у формі виставки. Для цього підбирають скульптури, різні за змістом, чи певної теми.

При ознайомленні дітей старшого дошкільного віку зі скульптурою малих форм можливо дати дітям початкові знання про скульптуру як вид образотворчого мистецтва, викликати у них інтерес до її образів. Такі знання допоможуть розширити уявлення дітей про скульптуру, дадуть можливість зрозуміти, що її пластичні форми взяті з життя, що це результат творчої праці скульптора.

Різноманітність скульптурних матеріалів (камінь, дерево, метал, кераміка) значно збагачують сенсорний досвід дітей, а невеликі розміри скульптури малих форм роблять її доступною сприйманню кожної дитини. Скульптура малих форм анімалістичного жанру не тільки естетично збагачує старших дошкільників, але і дає їм можливість одержати нові знання про тварин. У дітей формуються гуманні почуття до них.

Знайомству дітей зі скульптурою малих форм в старшій групі повністю присвячується лише одне заняття. Демонструються вироби (4-5) з різних матеріалів. Діти повинні дізнатися, що скульптура малих форм може бути виконана з фарфору, глини, каменю, чавуну і створюється вона скульпторами. Для наочності можна показати репродукцію картини М.Нестерова “Портрет скульптора В.Мухіної за роботою”. (Корисним в цьому плані буде, якщо це можливо, екскурсія в майстерню скульптора, дитячу художню школу).

Ефективний прийом – розглядання декількох скульптур, близьких за змістом, наприклад, різних ведмедиків, зайчиків, собачок. Метод полегшує розуміння індивідуальності кожного персонажу. Педагог

повинен так продумати питання, щоб вони націлювали увагу дітей на виразні засоби, які використав скульптор.

Під час прогулянок чи спеціально організованих екскурсій старших дошкільників знайомлять з творами паркової чи монументальної скульптури. В кожному місті є скульптури, доступні дитячому розумінню. Дітям слід пояснити, на честь яких знаменитих подій поставлені монументальні скульптури чи меморіальні комплекси. Все це сприяє морально-патріотичному вихованню дітей. Як правило, такі екскурсії приурочують до пам'ятних дат. Перед їх проведенням дітей готують і проводять бесіду про намічаюче торжество, пояснюють, що на честь цієї події художник-скульптор створив з мармуру чи іншого матеріалу скульптуру. Вихователь звертає увагу на виразні сторони: форму, композиційне розміщення фігур, на те, як виконані деталі, які допомагають зрозуміти зміст образу. Дітям пропонують розглянути скульптуру з усіх сторін, обійти її (якщо це можливо).

Таким чином діти старшого дошкільного віку повинні знати і розрізняти народну пластику, скульптуру малих форм, паркову і монументальну скульптуру. Впізнавати 2-3 монументальні твори, які знаходяться в місті, знати, що скульптуру створює з різних матеріалів художник-скульптор і до скульптури потрібно відноситись бережливо, як до інших творів мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубарева Н.М. *Дети и изобразительное искусство (натюрморт и пейзаж в эстетическом воспитании детей 5-7 лет)*. – М.: Просвещение, 1969.
2. Казакова Т.Г., Вишнева Г.М. *Эстетическое восприятие скульптуры малых форм (старший дошкольный возраст)*. // *Дошкольное воспитание*. – 1984. – № 6. – С.44-49.
3. Лепилов К.М. *Природа как средство художественного воспитания детей*. – *Знакомство детей с природой*. – М.: 1948.
4. *Общие вопросы эстетического воспитания в школе*. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1955.
5. Сакулина Н.П. *Рисование в дошкольном детстве*. – М.: Просвещение, 1965. – 214 с.
6. Сухомлинский В.А. *Сердце отдаю детям*. – *Избр. пед. соч.: в 3-х т.* – М.: 1979. – Т.1.- С.25-266.
7. *Теория и методика изобразительной деятельности в детском саду: Учеб. Пособ. для студентов пединст.* / В.Б.Косминская, Е.И.Васильева, Р.Г.Казакова и др. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1985. – С.93-97.
8. Теплов Б.М. *Психологические вопросы художественного воспитания* // *Известия АПН РСФСР*. Вып. 11. – М.-Л.:1947.
9. Федорченко Г. *Как знакомить дошкольников с изобразительным искусством* // *Дошкольное воспитание*. – 1987. – № 8, 9.
10. Флерина Е.А. *Эстетическое воспитание дошкольника* / Под ред. В.Н.Шацкой. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 334 с.
11. Халезова Н.Б. *Народная пластика и декоративная лепка в детском саду*. – М.: 1983. – 112 с.
12. Чумычева Р.М. *Дошкольникам о живописи: Кн. для воспитателя детского сада*. – М.: Просвещение, 1992. – 126 с.

Одержано редакцією 06.09.2002.

М. В.

УДК: 372. 09
БОНДАРИК

ПЕРШІ КРОКИ В МИСТЕЦТВІ

Сучасні тенденції народної освіти мають орієнтир на гуманізацію виховання та розвиток творчості дитини. Сьогодні йде активний пошук шляхів, засобів і методів формування у дітей досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу. В останні роки в галузі філософії, естетики, психології, педагогіки проведені дослідження, які поширюють наукові знання про естетичне ставлення духовного зв'язку людини з дійсністю (Скатерщиков В.Н., Разумний В.П.). В структурному плані естетичне ставлення розглядається як сукупність таких понять: “естетичне сприймання”, “естетичне почуття”, “естетична оцінка”, “самореалізація”, “естетичне виховання”. В сучасній естетико-педагогічній літературі формування естетичного ставлення розглядається в процесі художнього виховання як побудова виразних образів (Ветлугіна Н.О., Дронова О.О., Комарова Т.С., Компанцева Л.В.). Шлях формування естетичного ставлення починається в дітей з накопичення естетичних вражень, особливо зорових та слухових. Якщо діти виховуються в душі чутливості до всього прекрасного в житті, якщо вони збагачуються різнобічними враженнями, захоплюються різними видами художньої діяльності, то їхні спеціальні здібності розвиваються успішно. Якщо основи світогляду, формування морального обличчя й пізнавальних процесів пов'язані з естетичними переживаннями, то вони здійснюються успішніше. Так, ознайомлюючи дошкільників з творами українських художників, привертаємо їх увагу до образів нашої батьківщини, її природи, столиці, до українського народу. Отже, прекрасне в житті й мистецтві зумовлює виникнення й розвиток у дітей естетичного почуття. Впливаючи на почуття, прекрасне породжує думки,

ЗМІСТ

<i>Миколі Сергійовичу Янцуру — 50 років</i>	3
Янцур М. С. Науково-теоретична підготовка спеціалістів з професійної орієнтації учнівської молоді і незайнятого населення	6
Сидоренко В.К., Яровий К.О. Функції моделювання у педагогічній діяльності	16
Войтко А.І. До питання професійного самовизначення підлітків в сучасних умовах.....	20
Дещенко О.М. Аналіз теоретичних основ мотивації школярів у їх професійному самовизначенні	23
Павелків О.М. Формування професійних інтересів старшокласників у процесі факультативних занять.....	27
Коломієць М.Б. Мотиваційно-ціннісні аспекти вибору професії вчителя трудового навчання	31
Давидович В.О. Методологія і методи дослідження соціально-професійного зростання молодих робітників-випускників ПТУ	34
Шутич В.Г. Робота з пластмасами в початкових класах.....	38
Кирильчук Ю.В. Формування у старшокласників креслярсько-графічних навичок на заняттях з професійного навчання.....	41
Хоронжевський О.М. Теоретичні засади формування основ гігієнічної культури учнів в процесі трудової підготовки	43
Сиротенко Т.А., Погорєлова Т.Г. До питання визначення витрат часу на вивчення розділу „Рукоділля”.....	46
Щетина Н.П. Психологічні основи графічної діяльності у процесі читання та виконання креслень.....	49
Козьєр М.М., Дєєв С.С., Янцур М.С. Дидактичні основи застосування нових інформаційних технологій в графічній підготовці студентів.....	53
Білевич С.В. Історичні передумови інтеграції нарисної геометрії та креслення як навчальних предметів вищого навчального закладу освіти	58
Сингаївський Д.В. Удосконалення змісту підготовки студентів до керівництва технічною творчістю учнів	62
Галатюк Ю.М. Дидактичні механізми організації творчої пізнавальної діяльності.....	65
Бєлошицький О.О. З історії руху юних техніків Київщини	70
Канцємал П.П. Реалізація творчого підходу до оздоблення виробів засобами гравірування в гурткової роботі з учнями	74
Кардаш Н.В. Проблеми фахової підготовки вчителів трудового навчання з народних ремесел.....	76
Титаренко В.П. Естетичне виховання студентів педагогічно-індустріального факультету засобами декоративно-прикладної творчості	79
Стєшенко В.В. Особливості державної атестації випускників вищих педагогічних навчальних закладів освіти в умовах ступеневої освіти	82
Романюк І.М. Модульно-рейтинговий підхід до процесу підготовки військових спеціалістів	86
Кошелєв О.Л., Піддубна Н.Г. Удосконалення навчального процесу в педагогічному вузі шляхом формування в студентів процедур і операцій творчої пізнавальної діяльності	91
Лучкіна Л.В. Формування мовленнєвої культури майбутніх учителів технічного фаху засобами художньої літератури	95
Задорожна Л.В. Обґрунтування педагогіки як науки та мистецтва в педагогічних працях М.І. Дємкова.....	98
Зінченко Н.А. Критерії вивчення рівня сформованості елементів національної свідомості та патріотичного досвіду дитини	101
Сілкова Е.О. Внесок українських вчених в розробку особистісно-орієнтованих моделей навчання	108
Осницька Т.Р. С.Я. Дем’янчук про виховання учнівської молоді в душі миру і взаєморозуміння.....	111
Гавриш Н.В. Словесна творчість як компонент художньо-мовленнєвої діяльності дітей в контексті використання синтезу мистецтв	113
Янцур Л.А. Ознайомлення дошкільників з творами образотворчого мистецтва.....	117
Бондарик М.В. Перші кроки в мистецтві	124
Крайнова Л.В. До проблеми інтелектуального та мовленнєвого розвитку дошкільників засобами екологічного виховання.....	127
Бондаренко Н.Б. Шляхи виховання основ духовних цінностей у старших дошкільників у сім’ї.....	132
Корякіна І.В. Особливості підготовки ліворуких дітей шостого року життя до навчання письма	135
Корєнєва І.М. Індивідуалізація навчання – як необхідна умова розвитку спостережливості молодших школярів у процесі вивчення природничого матеріалу.....	140
Журба Л.В. Особливості змісту навчання іноземної мови як другої спеціальності у вищих педагогічних закладів освіти.....	143
Гордій Н.М. Розвиток жіночої освіти в педагогічній журналістиці ХІХ століття.....	148
Загородня Л.П. Розвиток й удосконалення техніки мовлення майбутніх вихователів дошкільного закладу в процесі вивчення курсу "Основи педагогічної майстерності"	154
Чернюшок О.В. Проблема інтеграції теоретичних знань з кольорознавства в практичну діяльність студентів спеціальності “Декоративно-прикладне мистецтво”	159
Пермінова С.О., Хорова педагогічна думка в ХVІІ ст. і «Музикійська грамати́ка» М. Ділецького	162
Шолудько Н.Г. Виховна роль аматорських об’єднань у структурі молодіжного дозвілля.....	167

Димченко С.С. Вплив ідей А. Штогаренка на формування першого українського камерного ансамблю баяністів	169
Тишик О.А. Прогресивна педагогічна думка другої половини XIX століття про необхідність підготовки вчителів співів для народної школи.....	172
Столярчук Б.Й. “Троїста музика” і її роль в українській інструментальній музиці	175
Терлецький М.М. Метроритм і графіка у процесі навчання музиканта-духовика	179
Крусь О.П. Народнопісенна творчість волинського краю: традиції, історія.....	185
Фарина М.П. До питання становлення української вокальної педагогіки.....	188
Ярмак Т.М. Інтерпретація фортепіанних творів В.А. Моцарта	190
Хилюк Н.Ф. Теоретико-педагогічні передумови музично-естетичного виховання в Україні	195
Хижко О.В. До проблеми формування навичок естрадно-джазового музикування у студентів музичних училищ	197
Відомості про авторів	203

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 22

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Курченко Н.Б.
Комп'ютерна верстка Хом'як О.Л.

Здано до набору 18.07.2002 р. Підписано до друку 27.09.2002 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 28,72. Обл. вид. арк. 29,72. Замовлення № 14/1. Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки
(к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 22. —
Рівне: РДГУ, 2002. — 207 с.**

ISBN 966 — 7281 — 07 — 3.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378 ББК 74.20